

Fogarassy László

Tombor Jenő vezérezredes

(1880-1946)

Tombor Jenő 1880. március 3-án született Nyitrán, ahol édesapja gyógyszerész volt. A középiskola alsó osztályainak az elvégzése után került a Ludovika Akadémiára, amelyet többek között *Stromfeld Auréllal* és *Julier Ferenc* cel együtt végzett el. Felavatása után a magyar királyi honvédségben teljesített szolgálatot, az első világháború kitörése idején századosi rangban. Házasságából két gyermeke született. Volt arcvonal-hadművelti osztályvezető, majd ezredparancsnok, a hadszíntéren meg is sebesült. A háború végén alezredesi rangban Bécsben, a közös hadügyminisztérium pótlásügyi főnökségénél szolgált és a Monarchia felbomlása után Budapesten a magyar hadügyminisztériumnál jelentkezett szolgálattételre. Ekkor szépen dekorált katona volt, aki a következő kitüntéseket viselte: a Lipótrend lovagkeresztje, kétszer a III. osztályú vaskorona rend a kardokkal, III. oszt. katonai érdemkereszt, bronz katonai érdemérem a kardokkal; a sebesülési érem egy csíkkal, a jubileumi emlékérem, a

bajor katonai érdemrend tisztii keresztje és a török vörös félhold érem.

Mindentől eltekintve, Tombor a világháborúban nem tűnt fel különösebben: hozzá hasonló kötelességtudó katona mind a két oldalon ezrével akadt. A történelemben csak az első világháborút követő forradalmi időszakban került be. Ezért csodálatos, hogy Tombor Jenő, aki a Horthy-korszakban igen termékeny publicista és katonai szakíró volt, nem írt az 1918/19-es időszakra vonatkozó memoárokat. Az ellenforradalom hatalomrajutása után ellene indított pör iratanyaga Budapest ostroma alatt elpusztult, megmaradt azonban a pörben hozott felmentő ítélet szövegének a másolata a *Tabódy Zsolt* ezredes perének iratai között.¹ Ennek alapján tudjuk rekonstruálni további pályafutását, természetesen további források figyelembevételével. Ide tartoznak többek közt *Julier Ferenc* emlékiratai is. *Julier* alezredes ugyanott szolgált Bécsben ahol Tombor. Az őszirózsás forradalom kitörése napján hivatalos kiküldé-

tésben Budapesten tartózkodott, aminek hatására *Linder Béla* hadügyminiszternél jelentkezett szolgálattételre. Azt a parancsot kapta, hogy vegye kézbe a vasúti irányítások ügyét. November 2-án este pedig azt az utasítást kapta tőle, hogy egy, az olasz frontról a szerb hadszíntérre utazó hadosztály csapatait irányítsa Budapestre, mert a magyar kormánynak megbízható karhatalomra van szüksége. *Julier* a parancsot végrehajtotta ugyan, de a szállítmányok a kirakodás után a forradalmi pacifista agitáció hatására hazaszéledtek. Néhány nappal később, amikor *Julier* megkérdezte *Lindert*, hogy hová irányítsa a magyar határra érkező csapatokat, azt a választ kapta, hogy "nincs háború, mindenki menjen haza!"² Ebbe aztán *Linder* bele is bukkott. A többé-kevésbé harcképes állapotban hazaérkezett frontalakulatok felbomlásáért azonban nem is annyira *Linder*, inkább a Katonatanács és személy szerint annak a kormánybiztosa, *Pogány József* a felelős, aki nyíltan hirdette, hogy a katonatanácsok feladata megszűntetni a hadsereget. A hadsereg bomlásztásban buzgón szekundáltak neki a kommunisták, függetlenül attól, hogy lapjuk, a Vörös Újság erősen támadta és *Pogány* is erősen ellenük szónokolt.

A belgrádi katonai konvenció aláírása után a szerbek és franciák beszüntették az ellenségeskedést, de a csehek és a románok épenséggel megújították. Ha a magyarok a fegyverszüneti egyezményre való hivatkozással tiltakoztak, az antant sohasem az ő javukra döntött.

1918. november 20-án *Tombor* alezredes átvette egykori iskolatársa, báró *Láng Bol-*

dizsár vezérkari alezredes felszólítására a hadműveleti, másnéven 5. osztály vezetését. (*Láng* a hadügyminisztériumban katonai főcsoportfőnök volt.) 1919. január 1-én pedig *Tombor* a hadügyminisztérium II. csoportjának a főnöke lett *Lorx Viktor* vkt. ezredes utódként. *Lorx* a *Tombor*-pörben azt a tanúvallomást tette, hogy azért ajánlotta *Tombort* utódjául, mivel nem tudott megbarátkozni az akkori politikai irányzattal és úgy vélte, hogy azzal *Tombor* radikális felfogása jobban összeegyeztethető. A katonai ügyész felrótta *Tombornak*, hogy mint a hadügyminisztérium II. csoportjának a főnöke rávette a neki alárendelt tisztikart, hogy vele szolidárisan állást foglaljon egy szocialisták nélküli, tiszta polgári kabinet ellen és ezt az állásfoglalást *Festetics* hadügyminiszter megkerülésével közölte *Károlyi Mihály* miniszterelnökkel. 1919 február második felében belépett a tényleges tisztek szakszervezetébe és alárendelt tisztikara előtt beszédet tartott, amelyben ezt a lépését megindokolta.

Tombor a hadosztálybírótság előtt azzal védekezett, hogy azért ellenezte a tisztán polgári kormány megalakítását, mert az akkori politikai helyzet ismeretében úgy látta, nem szabad a szocialistákat kiengedni a kormányból és ezzel mentesíteni őket az akkori szerencsétlen állapotért való felelősségtől. Egy szocialistákat is magában foglaló koalíciós kormánynak kell kivezetni az ország szekerét a kátyúból. Tiszta polgári kormány alakulása esetén a *Pogány* kezében lévő budapesti helyőrség és a munkásság a tisztikar ellen fordult volna.³ Csak informálni, nem pedig megbuktatni akarta *Festetics* hadügyminisztert, aki-

nek akkor már tényleges hatalma nem is volt.

A Tombor-per főtárgyalásán maga Festetics is igazolta, hogy amikor a hadügyminisztérium tisztikarát a budapesti helyőrség ismétlődő erőszakos felvonulásai és esetleges támadásai elleni védekezés céljából fölfegyvereztette, Pogány egy-két nappal később a fegyvereket matrózai által a legbrutálisabb módon elvette anélkül, hogy Festetics az ellenállást egyáltalán megkísérelhette volna, mivel a leghívebbnek és legmegbízhatóbbnak tartott volt 1. honvédezedre és a vadászezredre sem támaszkodhatott már. (Az utóbbi lett a későbbi 53. vörös ezred.)

Tombor utalt rá, hogy Festetics önkéntelenül menteni akarta vallomásában sógorát, Károlyi Mihályt, amikor azt állította, hogy Tombor és az alája rendelt tisztek magatartása befolyásolta Károlyit politikai magatartásában. Senkit sem akart befolyásolni a tisztek szakszervezetébe való belépésével és ez alkalommal tartott beszédével. A MOVE, amelynek Tombor is tagja volt, ekkor már fel volt oszlatva. Nem értett egyet fenntartás nélkül a szociáldemokrata párt programjával és nem volt antimilitarista. Csatlakozását azzal indokolta, hogy a Károlyi-féle köztársaság idejében csak a szocialisták segítségével lehetett erős hadsereget teremteni, illetve a meglévőt újból fegyelmezni, mivel a legénységnek csak ehhez a párthoz csatlakozott tisztekhez volt annyira-amennyire bizalma. A tisztikar is csak a szociáldemokrata párttól várhatott támogatást, mivel a polgári pártok és sajtója teljesen apatikus volt. Vallotta, hogy mindig erősen szociális érzésű és gondolkodású volt és szükségesnek tartotta a fennálló vagyoni

és társadalmi egyenlőtlenségek kiküszöbölését.

A magasabb beosztásba került Tombor helyett 1919. január elején *Julier Ferenc* alezredes vette át a hadműveleti osztály vezetését. Kivonatossan közzétett emlékirataiban elmondta, hogy szebbnél szebb tervekkel dolgoztak ki és ennek megfelelően igényelték a szervezési osztálytól a szükséges csapatokat, a tervek megvalósítása azonban Pogányon hajótörést szenvedett. Pogány kivívta magának a vétő-jogot, azaz ő, vagy helyettese, egy *Kiss Miklós* nevű törzsőrmester döntötte el, hogy valamely újonnan felállított zászlóalj felszerelhető-e puskával és lőszerrel. "De ha véletlenül ezt meg is engedte, akkor megjelent a vasúti pályaudvaron, amelyről a zászlóaljnak el kellett indulnia, s ha valamely okból neki úgy tetszett, a zászlóaljat egyszerűen hazarendelte." Némileg enyhült a helyzet, amikor *Böhm Vilmos* személyében szociáldemokrata lett a hadügyminiszter, akinek első rendelete az volt, hogy ha ezután az ellenség előnyomulna, azt fegyveresen kell visszautasítani. Még Pogányt is féken tudta tartani.⁴ A köztük fölmerült súrlódások azonban nem voltak olyan nagymérvűek, hogy nyílt kenyértörésre került volna sor. Balassagyarmat visszafoglalását *Friedrich István* mellett Tombor szorgalmazta.⁵ A Tombor- (és a Stromfeld-) pörben a mentőtanács egybehangzóan vallották, hogy mind a ketten ellenzték a Pogány-féle bizalmiférfi- és katonatanácsai rendszert és meg akarták buktatni Pogányt.

1919. március 20-án Böhm hadügyminiszter bemutatta Stromfeld ezredesnek és

Tombor alezredesnek a történelmi irodalomból jólismert és sorsfordulót jelentő Vix-jegyzéket és katonai szakvéleményt kért tőlük, mert ennek alapján a magyar haderőnek vissza kellett volna vonulnia a Vásárosnamény- Körösök összefolyása-Algyő vonalára. Mind a ketten ellenezték az antant egyoldalú döntésének végrehajtását, amit Böhm helyeslőleg vett tudomásul és kijelentette, hogy a fegyveres ellenállás sikere érdekében szövetséges után kellene nézni és mint ilyen, csak az antant ellensége, Szovjetország, esetleg Németország jöhetne számításba. Hozzátette, hogy Oroszország csak úgy lenne hajlandó a magyarokat támogatni, ha átvenné a politikáját is, azaz áttérnének a proletárdiktatúrára. Tombor úgy vélte, hogy talán nem kellene kikiáltani a proletárdiktatúrát, hanem elegendő volna megfenyegetni az antantot, hogy ha ragaszkodni fog hallatlan követeléseikhez, Magyarország inkább a proletárdiktatúrát választja, mintsem azokat teljesítené. Böhm azonban erre kijelentette, hogy "vagy-vagy", különben is jobban megcsinálja a proletárdiktatúrát, mint *Kun Béla*.

Böhmnek nem volt alkalma ezt megkísérelni, mert másnap a budapesti Katonatanács Pogány intenciójára megelőzte a Munkástanácsot is a proletárdiktatúra kikiáltásában. Pogány kezében volt a budapesti helyőrség és ennek folytán ő ült a jól bevált Böhm helyett a hadügyi népbiztos bársonyszékébe. Az ő érdeméből katonai kérdésekben dilettáns politikai megbízottak szabadultak be a népbiztosságba, amiért Stromfeld össze is veszett vele, otthagya állását. Pogány bukása után két hét múlva hívta vissza. A hadműveleti fő-

csoport vezetője *Szántó Béla* kommunista népbiztoshelyettes, tartalékos hadnagy lett (április 4-től végig hadügyi népbiztos), mellette pedig Tombor Jenő mint vezérkari főnök.

Böhm emlékirataiban Tombort nacionalbolsevistának véleményezte és ennek a bizonyítására idéz Tombor memorandumából, amelyben többek közt azt írja, hogy "A mi forradalmi vívmányainkat saját magyar lakosságunktól, saját magyar tisztjeinktől nem kell féltenuünk; forradalmi vívmányainak legnagyobb ellensége az antant maga és annak martalócai és hiénái. A haza védelmére pártkülönbség nélkül össze kell fognunk. Az ellenforradalmárnak megbélyegzett tiszt a kommunista katonával együtt harcoljon magyar földünkért..."⁶ Ennek a híre nem autentikus formában jutott el dr. *Szabó László*hoz (a memorandum 1918. december 28-án kelt), amikor Az Est munkatársa azt írta, hogy "Stromfeld és Tombor gróf Károlyi Mihály számára emlékiratot szerkesztett, melyben kifejtette, hogy az orosz vörös hadsereg győzelme kétségtelen, az orosz sereg feltartóztatlanul közeleg a Kárpátok felé és hogy Magyarország megmentésére csak egy mód van: ha az ország idejekorán (azaz: azonnal) a bolsevizmus karjaiba veti magát."⁷ Tombor viszont tagadta, hogy Stromfelddel együtt a proletárdiktatúra kikiáltását javasolta volna Böhmnek. Bebizonyult, hogy a vád Szabó László könyvére támaszkodó része is téves.

Jellemző a március 21-i esti helyzetre, hogy még a Berinkey-kormány a helyén volt, amikor a minisztertanácsban résztvevő Böhm hadügyminisztert hivatalának inspekciós

tisztje telefonon értesítette, hogy fegyveres csapat szállta meg a hadügyminisztériumot. Böhm telefonon hívatta a csapat vezetőjét és felszólította, hogy azonnal távozzon, mert ellenkező esetben katonai erővel fogja őket kizavarni. Mivel még Böhm volt a hadügyminiszter, a Pogány által kirendelt csapat eltávozott. Böhm helyesen állapítja meg emlékezéseiben, hogy ha a Katonatanácstól dirigált fegyveresek nem engedelmeskedtek volna, nem talált volna katonai erőt az elkergetésükre. Helyesen állapítja meg továbbá, hogy a két marxista párt egyezménye és a Munkástanács határozata csak szankcionálta a tényleges helyzetet és elébe vágott egy polgárháborúnak.⁸ A berlini Spartacus-harcoknak nem lett budapesti reprice és a minden nemzeti érzésnek ellentmondó tanácsrendszert a világháború győztesének rosszhiszemősége folytán nemzeti érdekvédelem palástja alatt lehetett proklamálni.

Tombor alezredes, most már mint a magyar vörös hadsereg vezérkari főnöke Julierrel egybehangozóan javaslatot tett, hogy a tanácskormány rendelje el az általános mozgósítást és indítson offenzívát az Ipoly mentéről Nyitra felé. Nemcsak azért, mert a csehek voltak a leggyengébb ellenfelek, de azért is, mert az Ipoly menti demarkációs vonal volt legközelebb Budapesthez. Ezután a hadügyi népbiztosság hadműveleti osztálya lehetségesnek tartotta a keleti demarkációs vonal, illetve front megtámadását, mert a románok még nem fejezték be Erdély, Bukovina és Besarábia pacifikálását, tehát erőik megoszlottak. Kun Béla azonban diktátor pozíciójában halogató taktikát követett, amivel el is érte,

hogy az antant Smuts tábornokot Budapestre küldte tárgyalni. Smuts elutazása után sem rendelték el az általános mozgósítást, csak a toborzást folytatták, aminek következtében a románok kétszeres túlerejükkel május elejére elérték a Tisza vonalát.

Julier emlékezéseiben bírálja Tombort, amikor azt a véleményét fejezi ki, hogy április második felében jobb lett volna a csapatokat szükségtelen ellentámadási kísérletek helyett visszavonni a Tisza mögé és onnan a hátországból beérkezett erősítésekkel együtt kezdeni ellentámadást.

Május 5-én a keleti hadseregparancsnokság átvette az összes hadrakelt csapatok feletti rendelkezést és átalakult hadsereg-főparancsnoksággá. Ezzel Böhm a magyar vörös hadsereg főparancsnoka, Stromfeld pedig vezérkari főnöke lett. Ennek folytán a hadügyi népbiztosság főlöszlegessé vált vezérkari főnöksége megszűnt, Tombor alezredes a népbiztosság szervezési főcsoportjának a vezetését vette át, a volt hadműveleti osztályon működött tiszték pedig a frontra mentek. Ekkor lett Julier is a III. hadtest vezérkari főnöke.

Szántó hadügyi népbiztos, illetve a helyettese maga kezdeményezte a fontosabb intézkedéseket, illetve egyszerűen továbbította Tombornak. (Ezért Böhm is Szántót, nem pedig Tombort okolja az áprilisi hadjárat balsikeréért.) Szántó valószínűleg önmaga igazolására szólította fel Tombort, hogy tegyen megtorló indézkedéseket a beosztott tisztjei ellen, akik szerinte amerikáznak. Ha Tombor beírta azzal, hogy többször felszólította tisztjeit, hogy ne amerikázzanak (ma úgy mondanák, hogy ne szabotáljanak), de megtorló in-

tézkedéseket nem tett, abból nyilvánvaló, hogy Szántó gyanakvása alaptalan volt, mert maga Tombor is lelkiismeretesen dolgozott.

Schranz ezredes a Tombor-pörben azt vallotta, hogy Tombor neki egyszer szemrehányást tett, hogy a vörös hadseregnek nem áll elég parancsnok rendelkezésére, s amikor Schranz ezt a nyilvántartás hiányában és a harcéri szolgálatra alkalmas tiszték hiányával igazolta, Tombor méltatlankodott: "ha a minisztériumba kell tiszt, akkor van, ha a hadrakelt sereghez kell, akkor nincs". Ennek ellentmond, hogy Tombor azt mondta Thomka alezredesre (aki a proletárdiktatúra bukása után kijelentette, hogy Tombort inzultálni fogja), hogy azért neheztelt rá, mert annak idején nem akarta a vörös hadsereg egyik hadosztály vezérkari főnökének kinevezni.

Amikor a románok az első tisztántúli hadjáratban a magyar vörös hadsereget megverték, Tombor nem tartotta férfias- és katonai gondolkodásával összeférhetőnek, hogy állásától megváljon, mert remélte, hogy sikerülni fog egy erős néphadsereget szervezni, amely kivívja a területi integritást. Amikor Miskolc feladása és Salgótarján elvesztésének kilátása után Stromfeld lett a hadsereg vezérkari főnöke, Tombor a hadügyi népbiztosságban átvette a szervezési főcsoport vezetését. Kedvetlenül vette tudomásul, hogy Kun Béla június közepén Clemenceaunak adott válaszában elfogadta a békekonferencia által egyoldalúan megállapított északi és keleti határvonalat. Elmúlt az értelme annak, hogy szolgálatát tovább végezze és csak a kedvező alkalomra várt, hogy személyére való súlyosabb következmények nélkül lekö-

szönhessen. Ekkor vette hírét, hogy a népbiztosok Stromfeld ellenőrzésével akarják megbízni és bizonyos részről azzal gyanúsítják, hogy Stromfeld ellen áskálódik és a helyére pályázik. Erre Tombor lemondott és a személyes ügy kivizsgálását követelte. A vizsgálat eredménye negatív volt, Tombor korrekt magatartását igazolta.

Ekkor jött közbe a június 24-i ellenforradalom, amelyben az akkoriban visszavonult Tombor egyik oldalon sem működött közre, utána azonban volt annyira bátor, hogy a foglyul ejtett zendülők ügyében közbelépett. Ennek aláfestéséül nem a már megjelent irodalomból, hanem két, a nagyközönség előtt még ismeretlen forrásból közlünk egy-egy részletet:

Nagybacsoni Nagy Vilmos, akkoriban a hadügyi népbiztosságon szolgálatot teljesítő százados eddig kiadatlan emlékirataiban írja: "A hadügyi népbiztosságban suttogtak arról, hogy készül valami, a kormány megbuktatása küszöbön áll, mert a folytonos meghátrálás a Clemenceau-féle jegyzékek előtt, a teljes tanácstalanság és tehetetlenség azt mutatta, hogy a jelenlegi kormány nem maradhat a helyén, olyan vezetésre van szükség, amely képviselheti az országot a nyugatiakkal (sic) várható tárgyalásokon. Június 24-én, amidőn a délutáni szünet alatt a lépcsőkön a Lánc-hídhöz közeledtem, ágyúlövésre lettem figyelmes. Több lövés is dördült el. Keleti irányból hangzottak a lövések, melyeket a Margitsziget irányából robbanások zaja követett. Amidőn a Lánc hídon gyalog átjutva a térre érkeztem, Pacor Viktor őrnaggyal, akkor védőr-ezredessel találkoztam, aki izga-

tottan közölte velem, hogy ellenforradalom van, tüzerek lövik a Margitszigetet. Sietve otthagytam Pacort, mentem gyalog haza, mert a villamosok nem közlekedtek. Otthon a Soroksári út 38/V.14-es lakásunkban Zelma izgatottan jött elém azzal, hogy a Dunán hadihajók haladnak a Ferenc József híd felé. A vízen három vagy négy őrnaszád haladt nemzeti színű zászlósnak észak felé, majd amikor áthaladtak a híd alatt, lövések dörrenése is hallatszott. (...) Én bátyámmal, Bélával azonnal leszaladtunk az utcára. Siettünk be a városba, hogy lássuk, mi történik. Eljutottunk a Margithídig, Budára már nem engedtek át. Fegyveres katonák állták el utunkat. A hídon állva, rövid ideig figyeltük a Dunán a monitorokat, melyek megállva, tüzet nyitottak a Hungária szálló épületére. (...) A városban sok helyen ropogtak a puskák. Mondták, hogy a ludovikások megszállták az akadémia épületét. Csakhamar megindult a felkelés leverése. Már a mi hazatérésünkkor is kerültünk olyan pontjára a városnak, ahol tüzharc folyt támadók és a védekezők között. Így az Erzsébet téren is megtorpantunk, mert ott heves lövöldözés folyt. Mint később hallottam, itt lőtték le Lemberkovics Alajos századost, aki a hadügyi népbiztosság 1/a osztályában volt rövid ideje beosztva és állítólag az ellenforradalom egyik vezéralakja volt. *Bár a mi osztályunkban dolgozott, nekünk se a készülő támadásról soha semmit nem mondott el (...)* Másnap, 25-én tudtuk meg a valóságot.⁹

Már említettük tanulmányunkban Kiss Miklós törzsőrmestert, a Károlyi-korszakban a katonatanácsban Pogány helyettesét, aki a proletárdiktatúra alatt Budapest várospa-

rancsnoka lett. A budapesti ellenforradalomról ő adta ki ezt a napiparancsot (1919. július 14. 194.sz.):

”A folyó évi június 24-i riadó alkalmával több ízben előfordult, hogy a gyári üzemükbe siető munkáselvtársak különböző alakulatok által ott teljesítendő szolgálatra szólítottak fel, sőt erre kényszerítették, ott önhatalmilag egész éjszakán át visszatartattak, más esetekben pedig igazolványaik dacára lakásukba való visszatérésre kényszerítették, úgyhogy beosztásukban megjelenni nem tudtak.

Végül nem hagyhatom szó nélkül, ... egyes vörös katonáknak teljesen oktan lövöldözését, durva hangnemét, amelyet nők és gyermekekkel szemben használtak egyesek. Az ilyen minden komolyságot nélkülöző magatartás nemcsak alááshatja a hadsereg tekintélyét, de felidézheti maga ellen még azon társadalmi osztály gyűlöletét is, melyből az rekrutálódik, már pedig a proletár államnak épp ellenkező az intenciója. Az alárendelt parancsnokságok figyelmét felhívom ezen visszasságok jövőbeli kikerülésére...”¹⁰

A ludovikás és tengerészeti ellenforradalom leszerelése után Tombor felszólítást kapott, hogy újból foglalja el állását. Erre Tombor memorandumot nyújtott be Szántó népbiztosnak, amelyben leszögezte: hogyha rá bízák, hogy újra elfoglalja-e állását, akkor megrongált egészségi állapotára való tekintettel nem-mel felel, ha pedig parancsban adják, akkor annak teljesítését feltételekhez köti. Az a kívánsága, hogy a tanácskormány a volt tényleges tisztikarral szemben továbbra is lojálisan járjon el és ne hajtsák végre azo-

kat a halálos ítéleteket, amelyeket a június 24-i ellenforradalomban résztvevő tisztek ellen hoztak. Tombor e beadványában hangzott, hogy híve az új társadalmi rendnek és kijelentette, hogy a június 24-i ellenforradalmi kísérletet a leghatározotabban elítéli.

E memorandumot Szántó Kun Bélának továbbította. Kun magához hívatta Tombort, négy és fél órán át beszélt vele, amely alkalommal ellenforradalmárnak is nevezte. Kijelentette, hogy ő nem hagyja magát terrorizálni, kénytelen elrettentő rendelkezéseket kiadni, hogy azokat aztán végre is hajtják-e az más kérdés. Ebből Tombor arra következtetett, hogy az elítélt ellenforradalmár tisztek ügye nem áll rosszul. Védőügyvédjük, dr. *Baracs Marcell* a Tombor pör főtárgyalásán azt vallotta, hogy amikor védencei érdekében Kun Bélánál interveniált, meglepődve értesült róla, hogy Tombor alezredes őt megelőzve igen hathatósan közbenjárt elítélt bajtársai megkegyelmezésének ügyében.

Kun Béla ügyes taktikus volt: a tanácskormányának még mindig szüksége volt a tisztikarra Tiszántúl küszöbön álló birtokbavétele miatt és érdeke volt, hogy ne a szegedi kormányt hívják meg a békekonferenciára. Ez volt a háttere Tombor és Romanelli olasz alezredes egymástól független mentőakciójának. (Így is volt az ellenforradalomnak mind a két részről együttesen negyven halottja!)

1919. július 14-én, hat nappal a második tiszai hadjárat megindulása előtt, Szántó népbiztos magához kérte Tombor, Schreiner, Mayer-Csejkovits és Melczer csoportvezetőket (mind volt alezredesek), rövid köszönetet mondott nekik szakmunkájukért és el-

ismerésül egy-egy aranyórát nyújtott át nekik. Hozzátette, hogy inkább élelmiszereket óhajtott kiutalni nekik, de ez nem volt lehetséges. Az órákat letétbe helyezték. Tombor nem akarta a jószándékú Szántót megbántani, ezért nem utasította vissza az aranyórákat.¹¹

Abban az időben, amikor Tombornak Kun Bélával a fent említett vitája zajlott le, Julier alezredesnek *Korvin Ottó*val, a belügyi népbiztosság politikai nyomozóosztálya főnökével volt differenciája, amint ez Juliernek Kassáról Böhmnék küldött jelentésében olvasható:

”A hadseregfőparancsnokságnak, Gödöllő.

A házfőbizalmi Budapestről közli velem, hogy budapesti lakásomon (IX. Remete utca 34. földszint 2.) detektívek kutatnak utánam és a legtapintatlanabb módon bánnak: az én és feleségem levelezése után kérdezősködnék.

Nem lehet észrevételem az ellen, hogy a jelen viszonyok között megbízhatóságomban kételkednek és mint volt vezérkari törzstisztet (tehát természetes ellenforradalmárt) ellenőriznek. Kérem azonban a hadseregparancsnokság oly irányú beavatkozását, hogy ezen ellenőrzés ne lealázó és engem, valamint a feleségemet a lakók előtt kompromittáló módon eszközöltessék.

III. hadtestparancsnokság, jún. 25.

Julier
hadt. vez. főnök.”

Ezt a panasziratot Landler sajátkezűleg így láttamozta: ”Láttam azzal, hogy Korvin Ottót személyesen utasítottam e felháborító

molesztálás beszüntetésére.

Landler

hdt.parnok.”

Ennek megfelelően Landler a következő utasítást küldte:

”Korvin Ottó, Budapest, Belügyi népbiztosság.

Megbotránkozással értesülök, hogy vezérkari főnökömnek, Julier Ferencnek, kinek a vörös hadsereg győzelmes harcaiban is hihetetlen oroszlánrészre volt, akinek önfeláldozó munkája minden elismerést megérdemel, lakását állandóan detektívek kutatják, feleségének és saját magának a levelezése után a legfelháborítóbb módon kérdezősködnék. Utasítom önt, hogy azonnal rendelje el, hogy ez a botrányos molesztálás haladék nélkül megszűnjék; egyben személyében teszem felelőssé azt, akinek rendelkezésére esetleg a molesztálás tovább folya. Jelentse 48 órán belül, hogy az ügyet parancsom értelmében elintézte.

Landler.”¹²

Ezzel Julier családjának rendőrségi zaklatása megszűnt, őt pedig nagy nógatás és ígéretés árán rábeszélyték, hogy vállalja a hadsereg vezérkari főnökének tisztségét. Az ő ellenőrzése végett Kun Béla politikai megbízottként beosztotta a gödöllői főhadiszállásra *Münnich Ferencet*, akinek ott terrorcsapat is állt rendelkezésére. A tanácskormány lemondásának hírére az addig folyvást (és eredménytelenül) ellenforradalom után szimatoló Münnich csöndesen eltűnt Gödöllőről a terrorcsapattal együtt. Csak a csendőrök tartottak ki szolgálati helyükön, akiket a terrorcsapat ellensúlyozására a vezérkari fő-

nök rendelt volt a főhadiszállás védelme végett. Julier haláláig erélyesen cáfolta, hogy szándékosan pusztulásba vezette a magyar vörös hadsereget. Láttuk, hogy mind az északi, mind a júliusi hadjárat folyamán erős megfigyelés alatt állott, ha a legkisebb gyanú fölmerült volna ellene, le lehetett volna tartóztatni.

Augusztus 2-re virradóra a kommunista népbiztosok családtagjaikkal együtt menekülőben voltak Ausztriába. A hadsereg politikai vezetői közül csak két hadtestparancsnok: *Bokányi Dezső* és *Haubrich József* maradt a helyén. Utóbbi átvette nemcsak a hadügyminiszteri tárcát a Peidl-kormányban, de a hadseregfőparancsnokságot is. Elődje, *Szántó Béla* népbiztos is elmenekült.

Ágoston Péter népbiztos enapi feljegyzéséből: ”A tanácskormány tegnap lemondott. A munkástanács megválasztotta Peidl elnökelete alatt az új kormányt. Kun Béla a munkástanács tegnapi ülésén elbúcsúzott. Megható volt a bukás bevállása. Megbuktunk politikailag, gazdaságilag és katonailag. (...) A város örömmel fogadta a tanácsrendszer bukását, sőt a népbiztosok családtagjai közül többeket inzultált, amikor azok tegnap este elutaztak. Landler is megdobálták s Pogány feleségét. Zsidóztak mindenfelé.”¹³

Augusztus 2-án Tombort munkahelyén fölkereste az eddigi hadügyi népbiztosság - most már ismét hadügyminisztérium személyi ügyeinek a vezetője, Schrantz alezredes és közölte vele, hogy a minisztérium 6. osztályában nagyon elkeseredett a hangulat ellene a kommün alatti szolgálata miatt és azt kívánják, hogy távozzon a helyéről. (*Pankó*

Willibald őrnagy a tanácsrendszer bukása után kijelentette Schrantz alezredes előtt, hogy Tombort erőszakkal fogja eltávolítani a hadügyminisztériumból.) Tombor erre kijelentette, hogy bajtársiatlanságnak tekinti, ha a 6. osztály azt kívánja, hogy rögtön, tehát a népbiztosokkal egyidőben távozzon és fenntartja magának a jogot, hogy maga válassza meg távozásának az időpontját. Erre a 6. osztály vezetője, Nack alezredes sajnálkozásának adott kifejezést és arra kérte Tombort, hogy tekintse a dolgot meg nem történtnek. Tombor azonban még aznap beadványban kérte Haubrich hadügyminisztertől állása alóli felmentését és nyolc heti szabadságot. Kérvényét azzal indokolta, hogy ő a Magyar Tanácsköztársaság ügyét becsületes meggyőződéssel és az ország felszabadítása érdekében szolgálta, egyetértett a szocializmussal és remélte, hogy a proletárdiktatúra helyreállítja a területi integritást, polgárháborútól óvja meg az országot, s igazságos, becsületes kormányzással szeretetteljes, boldog megélhetést fog minden becsületesen gondolkodó ember részére biztosítani. E föltevésében azonban az egész vonalon csalódott.

Miután a románok bevonultak Budapestre és a Friedrich-kormányral az ellenforradalom került hatalomra, *Schnetzer Ferenc* tábornok, az új hadügyminiszter a minisztérium 2. osztályának kezdeményezésére elrendelte, hogy Tombor alezredest és Stromfeld ezredest a tanácsrendszer alatti magatartásuk miatt le kell tartóztatni. Tombor letartóztatása augusztus 15-én történt. Amikor tiltakozott, megnyugtatták: a letartóztatás kizárólag az ő biztonsága érdekében történik.

Az ítélet szövege szerint azért, hogy elejét vegyék egyéni akciónak Tombornak a hadügyminisztériumból való eltávolítására és mert a román megszálló csapatok parancsnoka azt követelte, hogy szolgáltatassák ki neki a proletárdiktatúra alatt exponált egyéneket. Tartani lehetett attól, hogy az illetőket a románok elhurcolják.¹⁴ 1919. december 16-án rendeltetett el az ügyészégi nyomozó eljárás és a vizsgálati fogság. Az utóbbit három nap múlva megszüntették.

A Tombor-pör főtárgyalása a budapesti magyar királyi hadosztálybíróságon 1920. augusztus hó 3. és 18. között folyt le és tényálladék hiányában a vádlott felmentésével végződött. A felmentő ítélet indokolásából: egy hadügyminiszteri rendelet /32034/el. 2a/1918/ a tiszteknek kifejezetten megengedte, hogy bármilyen politikai pártba beléphetnek. Fontos elvi megállapítás: *a kommün alatt teljesített szolgálatnak pusztá ténye még bűncselekménynek nem tekinthető.*

A tanúvallomást tevő Belitska tábornok (a szegedi ellenkormány hadügyminisztere, majd három évig honvédelmi miniszter), Lorx Viktor ezredes, Révy alezredes és továbbbi más tanúk Tombor vádlottat a legjobb hazafinak, tetőtől talpig magyarnak, a legegyszerűbb jellemű férfinak, kissé nyers modorra dacára nagyon jó bajtársnak és kiváló katonának jellemezték, akit a bécsi hadiiskolában mint legintranzigensebb magyart ismertek. A háború alatt az osztrák álláspontokkal szemben erélyesen síkraszállt a magyar véráldozatok növelése ellen. A forradalmi időszakban elítélte a Pogány-féle bizalmi-férfi és katonatanács-rendszert, Pogány megbuk-

tatására törekedett, követelte a háromszínű zászló bevezetését a vörös hadseregbe, kijárta a tisztek részére a parancsnoki jelvények bevezetését.

Tombor ellen szólt már említett memorandumának az a része, amelyben elítélte a június 24-i ellenforradalmi kísérletet és magát a tanácsrendszer hívének vallotta. Tombor azzal védekezett, hogy a halálraítélt tisztek érdekében Szántóhoz benyújtott memorandumában a tényállást szándékosan ferdítette el, hogy kérelmének nyomatékosabb súlyt kölcsönözhesen. *Bakó László* színész és *Roykó Alfréd* alezredes tanúvallomása szerint Tombor bízott a június 24-i ellenforradalom sikerében. Tombor a pör folyamán úgy nyilatkozott a proletárdiktatúráról, hogy azt történelmi folyamatnak tekintette, amelyből a rossz mihamar el fog tűnni. Elítélte a tanácsköztársaság alatti terrorrendszert, mind ezt, mind pedig más hibáit is a népbiztosok előtt is élesen kritizálta. (Ezt el lehet hinni, mert Tombor közismerten durva, szókimondó ember volt.) A tanácsrendszer idején azért maradt a hadügyben, mert a tanácskormány elrendelte, hogy mindenki maradjon a helyén. (Julier egy esetről tud, hogy valaki elutasította a további szolgálatot.) Utalt rá, hogy Belitska tábornok is helyeselte, hogy a helyén maradt. Tombor véleménye szerint, hogy ha elhagyta volna állását, akkor helyébe *Sárói Szabó László* kommunista százados került volna, aki politikai megbízott gyanánt volt beosztva melléje és csak alkalomra várt, hogy állását (értsd: a vezérkari főnöki funkciót) elfoglalja.¹⁵ Vitatható a védekezés azon részlete, amikor Tombor azt mondja, hogy az

íranta megnyilvánult ellenséges hangulatot azon bajtársai művének tulajdonítja, akiknek a hadügyi népbiztosságról a frontra kellett menniök és akik őt és intencióit közelebbről nem ismerték.¹⁶ A május 5-én megszünt hadműveleti főcsoport tisztjei nyilvánvalóan a hadrakelt csapatoknál maradtak és nem tértek vissza a hadügyi népbiztosságra. Akik szembefordultak vele, csak a hadügyi népbiztosságon visszamaradtak lehettek, illetve egy részük. (Nagybacsoni Nagy Vilmos emlékezéseiben Tombort nem is említi.)

Az 1920. augusztus 18-án kihirdetett felmentő ítélet ellen a vádló semmisségi panaszt nyújtott be, amelyet a magyar királyi legfelsőbb katonai törvényszék mint alaptalant elutasított.¹⁷ A Horthy-féle nemzeti hadseregbe, illetve most már újból magyar királyi honvédségbe nem vették át, de évek múltán nyugdíját és esedékes ezredesi előléptetését utólag megkapta. Az ellenforradalom nem tartott igényt rá, hogy a békediktátum szerint redukált hadseregben igénybe vegye olyan tisztek szolgálatát, akik a két forradalom idején exponálták magukat. Sorsában nemcsak Julier osztozott, aki a politikától távolmaradva akarta végezni teendőit is, hanem pl. *Szakall Kálmán* ezredes, az 5. vörös hadosztály parancsnoka is, amit annak is köszönhetett, hogy az 1919. június 24-i ellenforradalmat elítélő nyilatkozatot tett közzé a Népszavában.

A Tombort felváltó Stromfeld vezérkari főnök politikailag eléggé exponálta magát, ezért rosszabbul is járt. Rangvesztésre és börtönbüntetésre ítélték, ezt azonban kormányzói amnesztia folytán nem kellett teljesen le-

töltenie. A pöre egy hónappal a Tomboré előtt folyt, ítéletét 1920. július 19-én hirdették ki.¹⁸ Tombor Jenő igen fontos tanúvallomást tett Stromfeld javára 1920. július 6-án, amely felett *Hetés Tibor* Stromfeld-életrajzában elsiklott. Tombor azt vallotta, hogy Stromfeld a Károlyi-forradalom idején olyan módon akarta ellensúlyozni a bizalmi rendszert, hogy bizalmi-férfiakká a szervezendő zsoldos hadseregben a legmegbízhatóbb idősebb altiszteket szándékozott kiválasztani, hogy az új hadseregben a fiatal megbízhatatlan elem (amely már nem részesült tökéletes kiképzésben – megjegyzés tőlem) ne jusson döntő szerephez. Ez volt az oka, hogy Pogány állandóan akadályozta minden tevékenységét. Böhm csak olyan magasabb rangú tiszteket akart látni a hadseregben, akiket ő felvilágosodottnak vélt, pl. Dormándyt és másokat. Pogáynak a törzstisztek már nem feleltek meg. Ha egy anyagkiutalási parancs megjelent, az elment a katonatanácshoz, hogy a kiutalást megadja, pl. egy alkalommal a székely hadosztálynak, amely vissza is jött Kiss törzssörmester (Pogány helyettese) aláírásával, hogy "anyag hiányában ki nem utalható". Tehát az államtitkár aláírása nem volt mérvadó, de egy törzssörmesteré igen. Tombor továbbá kijelentette, hogy "a szocialisták azt tartották, hogy magyarul a vidéket sohasem engednek át idegen országnak. Ez tehát egy frázis, hogy hazaellenesek". Böhmöt értékes embernek tartotta, míg Pogányt kimondott strébernek, aki mindenkit le akart törni. Még a saját pártja sem értékelte nagyra, inkább csak félték tőle. A tisztek között általános utálatnak örvendett. A hadügyminisztréium

által összehívott, a régi országházban tartott gyűlésen Pogányt meg sem akarták hallgatni.¹⁹ Március 20-án Böhm a Vix-jegyzék vonalát egy térképen mutatta meg Stromfeldnek, Tombornak és Juliernek azzal, hogy "Ezt nekünk lehetetlen elfogadni. A székelyeknek megígértem Szatmáron, hogy visszaszerzem nekik Erdélyt." Megállapította, hogy ha az antant-parancsot teljesítik, a székelyeknél akkor zendülés lesz. "Magyarországot ilyen módon pedig megfojtjuk." Amint látni Tombor tanúvallomásának inkább a Károlyi-korszakra vonatkozólag van értéke. Hetés Tibor Stromfeld-monográfiájában elhallgatja Stromfeld vallomásából: "Károlyi maga mondotta, hogy csak akkor üssek le, ha a hatalom a kezemben van, különben úgy járok, mint Bartha és Festetics." valamint azt, hogy Tombor is tájékozódva volt a nemzetközi ezred Csucsánál történt gyáva megfutamodásáról.²⁰

Miután úgy látszott, hogy Tombor katonai pályafutása véget ért, úgy döntött, hogy édesapja hivatását fogja folytatni. Beiratkozott az egyetemre, azt elvégezvén gyógyszerészdiplomát és doktori oklevelet szerzett. Patikája Budán volt. Nem követte Stromfeldet, aki a szociáldemokrácia mellett kötelezte el magát, jeléül annak, hogy a szocializmusból forradalmi élményei hatására kiábrándult. A független kisgazdapárthoz csatlakozott és bejutott *Bajcsy-Zsilinszky Endre* baráti körébe, aki viszont a Szegedről indult ellenforradalomból józanodott ki. Tombor neve a második világháború kezdetén kezdett újból szerepelni, és pedig előbb a Magyar Nemzet és később a Mai Nap hasábjain. Dr.

Tombor Jenő ny. ezredes hadtudományi cikkei annak idején nagy érdeklődést keltettek és a szakemberek részére ma is használható olvasmányok.

Tombor teljes rehabilitációjára az ellenforradalmi rendszer megszűnése után került sor. 1945. július 1-én a vezérőrnagyi rendfokozat átlépésével altábornaggyá léptették elő, 1946. május 1-én pedig a vezérezredesi rangot is megkapta. 1945. november 15-én ért pályafutásának csúcspontjára: honvédelmi miniszternek nevezték ki Nagy Ferenc kormányában. Ő lett volna a párizsi béketárgyalásokon a magyar delegáció katonai szakértője, de következő év július 25-én - a Magyar Nemzet nekrológja szerint a megfeszített munka kövekeztében szívroham végzett vele.²¹ Akkori tevékenységével Víg Károly foglalkozott a Valóság 1989-es évfolyamában. Utóda a szintén kiszagdapárti Bartha Albert vezérezredes lett, aki ez alkalommal nem egy, hanem hét hónapig maradhatott a hadügy élén, utána disszidált, ami politikai szemlélete és az orosz megszállás által teremtett helyzet ismeretében nem is volt csodálatos. Szántó Béla és Göhm Vilmos hazatérésük után nem a honvédelmi minisztériumban, hanem a diplomáciai szolgálatban helyezkedtek el. Hogy Böhm - aki szintén megkapta a vezérezredesi rendfokozatot - exponált múltja dacára nem volt hajlandó támogatni az idegen megszállás védőszárnyai alatt kifejlődött második proletárdiktatúrát, eléggé meglepő volt. Hiszen ő is disszidált, mint Bartha! Tombor túl korán halt meg, hogy ő is megtehesse. Látványos temetése az országház kupolacsarnokából a Kerepesi úti temető dísz-

sírhelyén ért véget. Vorosilov tábornagy, a szövetségi ellenőrző bizottság elnöke, aki a politikai különvéleményét nem titkoló Tombort nem szívelte, nem jött el a temetésre: volt benne azonban annyi tisztesség, hogy részvétlátogatást küldött a magyar kormányelnöknek.²²

Jegyzetek

1. Hadtörténelmi Intézet Levéltára, Budapest, MNH 711. csomó 374. tétel. Ahol tanulmányunkban nincs külön hivatkozás, ott az adatokat az 1920. augusztus 18-án keltezett ítélet szövegéből vettük. Lásd még: HM 3815/eln. 13/1933.sz. - H.H. Fisher amerikai történész adatokat kért az 1918/19-es forradalmakról szóló munkájához, amelyhez Tombor Jenő alezredes porében hozott ítéletet indokolását kivonatolva rendelkezésére bocsátották. 2. Julier Ferenc: Ellenforradalmi lélekkel a vörös hadsereg élén. = Magyar-ság 1927. július 3. (I. közlemény). 3. HIL, MNH 711. csomó, 374. tétel. 4. Julier, III. közlemény (Magyar-ság, 1927. július 6.) 5. Rákóczy István: A cseh kiverése Balassagyarmatról és az Ipoly balpartjáról 1919 január utolsó napjaiban. (Balassagyarmat 1921/5.o.). 6. Böhm Vilmos: Két forradalom tüzeiben. (Bécsi Magyar Kiadó 1923) 198-199. 7. Dr. Szabó László: A bolsevizmus Magyarországon. A proletárdiktatúra okirataiból. (Bp. 1919) 26-27. 8. Böhm 255-256. 9. Nagybaczoni Nagy Vilmos: Emlékezések az első világháborúra és a székely hadosztályra 1916-1919, 67-68. o. Nyomdakész kézirat a Zrínyi Kiadónál. Nagy Vilmos (akkoriban százados) volt a HÜNB 6. osztályában a székely hadosztály, majd a maradványából alakult 2. dandár referense. 10. HIL 115/5-12. Budapesti katonai városparancsnokág 1919. március 14 - augusztus 3. között kiadott napiparancsai közt. 11. Lásd az 1.sz. jegyzetet. A fennmaradt kópiában említett "Molczer" név az eredeti akta kimásolásánál keletkezett hiba. 12. Dr. Szabó László: Fehér volt-e Juli-

er? – Az Est 1919. október II. 2.o. **13.** Ágoston Péter naplója. – Párttörténeti Intézet Archivuma 689. fond, 5. őrzési egység. Nyomdafestéket látott két válogatás: az 1919. május 4 - 1919. augusztus 1-i időszakról "Visszaemlékezések 1919-ről" (Bp. 1989, Gondolat) 271-299 és az aug. 4-től okt. 22-ig terjedő időről: Párttörténeti Közlemények 1963.2.155-181. Tehát az aug. 2-i és 3-i feljegyzés mindkét válogatásból kiesett. **14.** Konkrét eset: Gyurocsik őrnagyot, aki a 12. szatmári ezred zászlóaljparancsnoka volt, Székesfehérvárott tartóztatták le a románok és vitték magukkal. **15.** Sárói Szabó Tiborról van szó. A sárói (sőt Sárosi) Szabó László név hibásan került be a jegyzőkönyvbe. **16.** Julier is megírta, hogy amikor a keleti hadseregpáncsnokság hadseregfőparancsnoksággá vált, a hadügyi népbiztosság csak a nem hadrakelt katonai alakulatok fölött diszponált és a hadműveletek kettőssége megszűnt. **17.** Kiegészítésül az 1.sz. jegyzethez. A Tombor Jenő elleni pör aktaszáma: M.kir. hadosztálybíróság Budapest, mint ítélebíróság Hb 750/20/VII. Elnök volt Ráth Gábor ny. tábornok, tagok dr. Ambrózy Árpád őrnagy hadbíró, dr. Takács Guidó ny.áll. hadnagy hadbírójelölt, jegyzőkönyvvezető. Vádló: dr. Cziáki Ferenc százados hadbíró, a vádlott védője dr. Darvai János ügyvéd (tart.százados). Darvai jó hadbíróági szakértő volt, ezért zsidó léte-re Prónay Pál szkv. alezredes is igénybe vette szolgálatait.

18. HIL Stromfeld gyűjteményből az ítélet szövege hiányzik, de van utalás rá, hogy megtalálható: Szegedi Haditörvényszék, 711. csomó, Tabódy Zsolt ezredes pörének iratai, 316/a tétel. Valamint HM 3815/el. 13-1933. alapszám 3953. **19.** HIL Stromfeld-gyűjtemény, a Stromfeld-pör 1920. július 6-i főtárgyalásának jegyzőkönyve. **20.** Lásd a fenti és a 7.sz. jegyzetet. Debreczeny István őrnagy vallomásaához Stromfeld hozzátette, hogy "Igen, én is tudtam, hogy az én ellenőrzésemre Tombor, Szántó ellenőrzésére pedig Szamuely volt szánva." (Ez Kun Bélára vall.) **21.** Tombor Jenő meghalt. – Magyar Nemzet 1946. július 26. **22.** Nagy gyászpompával eltemették Tombor Jenőt. – Magyar Nemzet 1946. július 28. Mivel Pogány hadügyi népbiztos bukásáról a Tombor-pör ítéletének szövegében nincsen szó (az elkallódott jegyzőkönyvekben foglalkozhattak vele), Julier pedig a Pogány (és Bartha) elleni tüntetés szervezőjének Steinbrück Ottó századost mondja (kommunista, Szántó akkori népbiztos helyettes mellé volt beosztva), érdemes megemlíteni, ennek a plasztikus leírását Göndör Ferenc emlékezéseiben megtalálni (Vallomások könyve, Wien 1922, 8185.o.) Pogány a Szovjetunióban koncepció pör áldozata lett.

Tombor Jenő vezérkari főnöksége alatt lefolyt harcok leírását ld. Fogarassy L.: Tiszántúl elvesztése 1919 áprilisában. – Szolnok megyei múzeumok évkönyve 1982/83. 245-256.o.

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

**Public literature and art monthly of the
Culture Department of Nógrád County.**

Prepared by Publisher Mikszáth.

Chief editor: József Pál

Chief publisher: Dr. János Németh

Address of editorial office:

H-3 100 Salgótarján, Pf:270.

Tel: (32) 14-367, 11-760

palócföld
KÖZÉLETI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1993 -03- 18

50.-Ft